Tiriamo 29 m² rūsio žemės paviršiuje buvo nukastas 10–15 cm storio griuvenų sluoksnis su XIX–XX a. datuotomis buitinėmis šiukšlėmis. Dalis šio sluoksnio tikriausiai susiformavo pastato statybos laikotarpiu XIX a. Po šiuo sluoksniu atkastas 40–60 cm storio juodos spalvos žemės sluoksnis, kurio viršutinėje dalyje būta degėsių. Archeologiniai radiniai šiame sluoksnyje itin negausūs: XV–XVI a. riba – XVII a. pirmąja puse datuotinos buitinės keramikos fragmentai. Tiksliau sluoksnį datuojančių radinių neaptikta. Šis sluoksnis gana vienalytis – nepastebėta kokių nors perkasimų, tarpsluoksnių. Šiame kultūriniame sluoksnyje buvo tik labai nedaug statybinių griuvenų, atkasta keletas nedidelių lauko riedulių. Po šiuo sluoksniu, 60–75 cm gylyje pasiektas smėlio arba žvyro įžemis.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION AND SURVEY IN VILNIUS AT TOTORIŲ STREET AND ŠV. MYKOLO STREET

During reconstruction of the building at Totorių street 25/3, the survey in the area of 300 m² was carried out. The archaeological investigations were carried out in the area of 98 m². A cultural layer of the 17th century was found, as well as a fragment of the town defensive wall and 2 household pits.

In the basement of the building at Šv. Mykolo street 10, the area of 29 m² was investigated and a cultural layer of the 15th–17th centuries was fixed.

ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI KĖDAINIŲ SENOSIOS RINKOS ŠIAURINIAME PAKRAŠTYJE

Algirdas JUKNEVIČIUS

Senosios rinkos aikštė yra seniausia turgaus aikštė Kėdainiuose. Ji suplanuota apie XV a. vidurį tuometinių Kėdainių ŠR pakraštyje, prie prekybinio Kauno–Rygos vieškelio, anuomet ėjusio per Kėdainius, dabartinės Smilgos g. vietoje. Archeologiniai kasinėjimai liudija, kad turgaus aikštė buvo suplanuota sudegusios gyvenvietės dalies plote. Iš 1989–1999 m. kasinėtų dabartinės aikštės P ir V prieigų nustatyta, kad mažiausiai nuo XV a. vidurio iki XX a. vidurio pasikeitė aikštės V riba, kuri daugmaž išliko dabartinės vietoje. Pietinę aikštės ribą XV–XVI a. žymėjo minėtas Kauno–Rygos vieškelis. Nuo XVII a. pradžios iki XVII a. vidurio visa aikštės P dalis (nuo minėto vieškelio, tuomet virtusio Senąja gatve) buvo užstatyta gyvenamaisiais namais beveik iki dabartinės ribos. Dabartinė P aikštės riba susiformavo XIX a. pabaigoje, kuomet prie jos buvo sumūrytas 30 m ilgio ir 7,5 m pločio namas.

Rytinė aikštės riba XV–XIX a. ėjo dabartinės Senosios gatvės R pakraščiu.

Kur buvo Š aikštės riba XV–XVI a., neaišku. Sprendžiant iš XVII a. miesto inventoriaus sąrašų, XVII a. Senosios rinkos aikštės Š pakraštys buvo tankiai užstatytas gyvenamaisiais namais, parduo-

tuvėmis, smuklėmis ir amatininkų dirbtuvėmis. Spėjama, kad XVI–XVII a. Š aikštės riba buvo vienoje linijoje su dabartinės Paeismilgio gatvės Š pakraščiu. Šią prielaidą iš dalies patvirtina 1757 m. schematiškas miesto planas. Sprendžiant iš plano, visas Š aikštės pakraštys ir dabartinė Paeismilgio gatvė buvo užstatyti ištisai – nuo Nevėžio upės rytuose iki dabartinės Žydų gatvės vakaruose.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad 1781 m. visą Senosios rinkos Š dalį nusiaubė gaisras, per kurį sudegė daug žydų namų. Išdegusioje ir apleistoje teritorijoje 1784 m. pastatyta Didžioji sinagoga. Ji pastatyta pagal seną sinagogų statybos tradiciją – sklypo gilumoje, toliau nuo turgaus aikštės.

1821–1869 m. ŠV aikštės pakraštyje pastatyta dar viena sinagoga – Mažoji. Sklypo priekyje, prie pat aikštės sumūrytas stačiakampio plano kalėjimas prasikaltusiems žydams laikyti. Sklypo gilumoje, už sinagogų, pastatyta pirtis ir gaisrinė.

Po 1887 m. gaisro sklypo priekyje, prie pat aikštės stovėjęs kalėjimas buvo rekonstruotas į kvadratinio plano vieno aukšto mūrinį pastatą su uždaru kiemu. Vienas pastato korpusas buvo pritaikytas kalėjimui, kitame įsikūrė žydas, atlikinėjęs su žydų tikyba susijusius ritualinius patarnavimus: pjovė galvijus ir naminius paukščius, apžiūrinėjo valgiui tinkamą košerinį maistą. Todėl pastatui prigijo „skerdėjo“ namo pavadinimas. Pastatą su Mažąja sinagoga jungė mūriniai vartai, kurių viršuje buvo įtaisytas saulės laikrodis. Valandas laikrodžio skalėje žymėjo hebrajiški skaitmenys. Saulės laikrodžiu naudotasi pradedant pamokas mokyklose, pamaldas ir susirinkimus sinagogose.

Pastačius minėtą pastatą ir vartus su saulės laikrodžiu, Š Senosios rinkos dalyje susiformavo sinagogų kompleksas su dviem maldos namais, kalėjimu ir „skerdėjo“ namu, pirtimi ir gaisrine. Todėl XIX a. pabaigoje Senosios rinkos aikštė pradėta vadinti Sinagogų aikšte.

1925 m. turgaus aikštė, gatvės, vedančios į aikštę, ir skersgatviai buvo išgrįsti akmenimis.

Pirmaisiais nacių okupacijos mėnesiais Senojoje rinkoje, tarp Senosios g. rytuose, Smilgos g. pietuose, Žydų g. vakaruose ir Smilgos upelio šiaurėje buvo įkurtas getas. 1941 m. rugpjūčio 28 d. sušaudžius Kėdainių žydų bendruomenę, Senojoje rinkoje įsikūrė vokiečiai. Abi sinagogos buvo paverstos arklidėmis, o plečiant aikštę, 1942 m. žiemą nugriautas ir „skerdėjo“ namas.

Iki šių dienų iš buvusio sinagogų komplekso išliko abi sinagogos, pirtis ir gaisrinė.

2001 m. Š aikštės pakraštyje buvo iškasta 8x7,5 m perkasa, iš dalies ištirtas 60 m^2 dydžio plotas. Kasinėjimų tikslas – nustatyti Š turgaus aikštės ribą, kuri išnyko per II Pasaulinį karą ir patikrinti, ar yra išlikę 1942 m. nugriauto „skerdėjo“ namo pamatai.

Didesnė perkasos dalis buvo iškasta iki 70 cm gylio iki „skerdėjo“ namo pamatų apačios. Perkasos V ir R pakraščiai tarp namo pamatų buvo iškasti iki įžemio – natūralaus aliuvinio priesmėlio. Tokį kasimo būdą nulėmė tikslas, nenaikinant „skerdėjo“ namo pamatų ir jų plano, patikrinti po pamatais esančio kultūrinio sluoksnio sudėtį.

Pirminis natūralus paviršius atkastas 142–146 cm gylyje nuo dabartinio. Jį sudaro rausvas aliuvinis priesmėlis, aptinka-

mas visame Nevėžio upės slėnyje, ant kurio įsikūrę Kėdainiai.

Kultūrinis sluoksnis atkastas 22–30 cm gylyje, po dabartiniais asfalto, velėnos ir suminto žvyro sluoksniais. Jis yra 124–126 cm storio. Aptikti 9 kultūrinio sluoksnio horizontai: ankstyviausias datuotas XV a. pirmąja puse, vėlyviausias – XX a. pirmąja puse ir viduriu.

Ankstyviausias kultūrinio sluoksnio horizontas atkastas 134 cm gylyje. Jo 14 cm storio rudo priesmėlio, persimaišiusio su juodžemiu, sluoksnyje aptikta gyvulių kaulų ir XV a. pirmosios pusės puodų šukių. Statybų liekanų arba jų pėdsakų sluoksnyje nerasta, todėl manoma, kad šioje vietoje XV a. pirmojoje pusėje buvo tuščias neužstatytas sklypas.

Ankstyviausių statybų liekanos aptiktos XV a. antrosios pusės horizonte, kuris atkastas 128–130 cm gylyje. Jas sudaro tvarkingai suklotos grindų lentos. Lentos yra 20 cm pločio ir 6 cm storio. Jos glaustos šonais viena prie kitos. Lentos klotos ant žemės (XV a. pirmosios pusės priesmėlio ir juodžemio) be žvyro, arba smėlio pagrindo. Jos galais orientuotos Š–P kryptimi į dabartinę Senosios rinkos aikštę. Namo pamatų neaptikta. Spėjama, kad jie yra po neiškastais „skerdėjo“ namo pamatais ir už perkasos.

Dar vieno sudegusio medinio namo pėdsakai aptikti XV a. pabaigos – XVI a. pirmosios pusės horizonte, kuris atkastas 120 cm gylyje. Juos sudaro 12 cm storio juodžemis su degėsiais ir sudegusios medienos liekanos. Spėjama, kad namas sudegė iki pamatų.

Dar trijų medinių namų liekanos aptiktos XVI a. antrosios pusės – XVII a. pirmosios pusės horizonte, atkastame 108–110 cm gylyje; XVII a. antrosios pusės horizonte, atkastame 92 cm gylyje ir XVIII a. horizonte, atkastame 80 cm gylyje. Namų liekanas sudaro 10–12 cm storio viena ant kitos plūkto molio aslos. Aslos plūktos iš raudono molio, kuris permaišytas su akmenukais. Perdegę viršutiniai aslų luobai ir tarp jų susidarę degėsių tarpsluoksniai liudija, kad namai sudegė. Namų pamatų neaptikta. Manoma, kad jie yra po neiškastais „skerdėjo“ namo pamatais ir už perkasos. Atkastos grindų lentos, sudegusios medienos liekanos ir plūkto molio aslos liudija, kad nuo XV a. antrosios pusės iki XVIII a. pabaigos Š Senosios rinkos aikštės pakraštys buvo užstatytas mediniais namais.

XVIII a. pabaigoje Š Senosios rinkos aikštės pakraštys buvo perplanuotas.

Sudegusių ir apleistų sklypų gilumoje, toliau nuo aikštės buvo sumūryta Didžioji sinagoga. Turgaus aikštė išplėsta iki Didžiosios sinagogos ir išgrįsta akmenimis. Išplėstos aikštės grindinys atkastas 68–70 cm gylyje. Grindinio akmenys dėti ant 20 cm storio smėlio sluoksnio. Jis paskleistas ant XVIII a. plūkto molio aslos. Grindinyje padaryti latakai su nuolydžiu ŠR kryptimi, Smilgos upelio link.

XIX a. pabaigoje išplėstos aikštės vietoje, tarp Didžiosios ir Mažosios sinagogų buvo pastatytas „skerdėjo“ namas. „Skerdėjo“ namo pamatai atkasti 22–30 cm gylyje. Jie mūryti iš lauko riedulių, vietomis iš plytų. Pamatai yra 60 cm pločio, mūryti į tokio pat pločio ir 70 cm gylio tranšėjas. Pamatų akmenys ir plytos surišti prastos kokybės liesu skiediniu, todėl pamatai netvirti ir prastos būklės.

Atkasti pamatai yra dalies dviejų namo korpusų – rytinio ir pietinio. Rytinis

namo korpusas buvo 420 cm pločio, P – 400 cm. Viena visiškai atkasta P korpuso patalpa yra 260x320 cm dydžio. Kitoje, nevisiškai atkastoje R korpuso patalpoje aptiktas plytų grindų fragmentas liudija, kad namo grindys buvo 24 cm žemiau dabartinio paviršiaus.

Pastačius „skerdėjo“ namą, XIX a. pabaigoje galutinai susiformavo Senosios rinkos aikštės Š riba. Ją ženklinio Mažoji sinagoga ir „skerdėjo“ namas, kurio P korpusas per 3 metrus buvo „išlindęs“ į aikštę. Todėl Š turgaus aikštės riba buvo ne tiesi, bet laužta.

Pastačius „skerdėjo“ namą jo vidinis uždaras kiemas ir turgaus aikštė buvo išgrįsti akmenimis. Nustatyta, kad akmenų grindinys buvo 20–26 cm žemiau dabartinio paviršiaus. Tarpukariu turgaus aikštė ir vidinis „skerdėjo“ namo kiemas pergrįsti akmenimis, tačiau grindinio paviršius išliko XIX a. pabaigos lygyje.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON THE NORTHERN EDGE OF THE KĖDAINIAI OLD MARKETPLACE

On the northern edge of the marketplace the area of 60 m^2 was investigated and in it a cultural layer 124–126 cm thick was fixed. 9 horizons of the cultural layer were distinguished and the most active of them is dated to the 1st half of the 15th century. The remnants of buildings dated to the 15th–18th centuries were found.

ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI TELŠIŲ SENAMIESTYJE, RESPUBLIKOS G. NR. 11 IR PIRTIES G.

Dalia KARALIENĖ

2001 m. rugsėjo mėn. atlikti archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai Telšių senamiestyje, Respublikos gatvės pastatų Nr. 11, Nr. 13 kieme ir Pirties gatvėje, kasant perkasas požeminei elektros kabelio linijai. Ji buvo tiesiama iki pastato Respublikos g. Nr. 11. Minėti darbai vykdyti AB „Klaipėdos elektros tinklai“ užsakymu.

Žvalgyta vieta yra Telšių senamiesčio zonos P dalyje. Surinktais istoriniais duomenimis, jau XIX a. antrosios pusės pastato Respublikos g. Nr. 11 vietoje stovėjęs mūrinis namas, kuris sudegė XX a. pradžioje gaisro metu. Esamas mūrinis dviejų aukštų pastatas statytas apie 1910 m. Prieš II Pasaulinį karą namas priklausė žydų tautybės savininkei Itai Šosinienei. II Pasaulinio karo vokiečių okupacijos metais šiame pastate buvo vokiečių karininkų viešbutis. Po pastatu yra išlikę rūsiai su išmūrytais kryžminiais skliautais.

1870 m. Telšių miesto plane, saugomame ŽMA, Pirties gatvė nepažymėta – jos kaip atskiros gatvės tuomet nebuvo. Pagrindinė Respublikos gatvė žymima „Olsiadskaja ulica“. Esamo pastato Respublikos gatvėje Nr. 11 vietoje buvo vienas mūrinis pastatas. Jam gretimi šoniniai mediniai namai. Dabartinė Respublikos ir Pirties gatvių sandūros vieta taip pat buvo užstatyta mediniais namais. Esamos Pirties gatvės PR gale buvę tik daržai (ŽMA GEK – 14.134a).

1877 m. būsimo projektuojamo Telšių miesto užstatymo plane jau žymima pir-